

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ НЕДІЙСНИМ У СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Залучення кредитних коштів є досить поширеним, як у сфері підприємницької діяльності, так і серед споживачів. Одержуючи кошти від кредитної установи, позичальник, згідно з умовами укладеного договору, зобов'язується їх повернути та сплатити проценти. З метою захисту інтересів кредитодавця, умовами кредитних договорів, в переважній більшості випадків, передбачаються такі види забезпечення як неустойка, порука, застава (іпотека). Також одержання кредиту може обумовлюватись укладенням позичальником договору страхування. Порушення строків та порядку повернення кредиту може призвести до відшкодування збитків, завданих кредитором, сплати неустойки, притягнення до відповідальності поручителя, звернення стягнення на заставлене майно, або залучення страховика до здійснення страхових виплат.

В умовах фінансової кризи кредитні відносини набувають особливої гостроти, що пов'язано із значним збільшенням випадків неповернення (повністю або частково) позичальниками одержаних кредитів, спричиненого зниженням їх платоспроможності. Все це вимагає від позичальників пошуку правових механізмів зменшення фінансового навантаження, пов'язаного із обслуговуванням одержаного кредиту. Одним із поширених серед позичальників способів вирішення вказаної проблеми є визнання у судовому порядку недійсним кредитного договору.

Кредитний договір визнається недійсним за правилами недійсності правочинів. Так, відповідно до ч.1 ст.215 Цивільного кодексу України (надалі - ЦК України) підставою недійсності правочину є недодержання стороною (сторонами) вимог, які встановлені ст.203 ЦК України, саме на момент вчинення правочину. Наприклад, однією з підстав визнання договору про надання споживчого кредиту недійсним є видача споживчих кредитів в іноземній валюті, оскільки відповідно з абз.3 ч.1. ст.11 Закону України «Про захист прав споживачів» надання (отримання) споживчих кредитів у іноземній валюті на території України забороняється. Тому, як зазначено у п.13 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012р. №5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» договір, предметом якого є споживчий кредит в іноземній валюті, укладений після набрання чинності Законом України від 22.09.2011р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» (дата набрання чинності – 16.10.2011р.), за позовом заінтересованої особи може бути визнаний судом недійсним.

Важливе значення при визнанні кредитного договору недійсним мають наслідки його недійсності. Правові наслідки недійсності правочину визначені ст.216 ЦК України, згідно з якою недійсний правочин не створює юридичних

наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів. До недійсного правочину застосовується двостороння реституція – повернення сторін у попередній стан.

У разі визнання кредитного договору недійсним, він визнається таким з моменту його вчинення (ч.1 ст.236 ЦК України), а тому згідно з положеннями, встановленими п.1 ч.3 ст.1212 ЦК України, кошти одержані позичальником за недійсним кредитним договором є безпідставно набутими, на які, відповідно до ст.536 ЦК України, нараховуються проценти за користування ними (ст.1214 ЦК України). Слід зазначити, що вказана норма не передбачає розміру процентів за користування чужими грошовими коштами, що породжує неоднозначне її застосування, в першу чергу, в судовій практиці.

За загальним правилом недійсність основного зобов'язання (вимоги) спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення. Недійсність кредитного договору тягне за собою і недійсність зобов'язань, що його забезпечують: неустойки, поруки та застави (іпотеки). Це означає обов'язок позичальника повернути кредитодавцю лише «тіло» кредиту, тобто кошти, фактично отримані від нього, без сплати процентів за користування кредитом, встановлених кредитним договором та неустойки. Важливим і найбільш вразливим для кредитора при цьому є те, що обтяження щодо заставленого майна припиняється і заставодавець вправі розпоряджатись ним за своїм розсудом, позбавивши кредитора можливості звернення стягнення на вказане майно у разі наявності заборгованості з боку позичальника. Кредитодавець же зі своєї сторони повинен повернути одержані від позичальника кошти (проценти та/або неустойку). При цьому у кредитній установі виникає право на одержання від позичальника процентів за користування безпідставно отриманими коштами. На практиці ці зустрічні однорідні вимоги кредитодавця та позичальника, зазвичай, підлягають зарахуванню.

З набранням чинності 04.11.2012р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання господарських зобов'язань», прийнятого 2.10.2012р., ЦК України доповнено ст.1057¹, яка передбачає спеціальні правові наслідки недійсності саме кредитного договору, встановлюючи додатковий правовий захист інтересів кредитодавця щодо звернення стягнення на майно, що перебувало у заставі.

Як і раніше, кредитний договір визнається судом недійсним за загальними правилами недійсності правочину (ст.215 ЦК України); недійсність кредитного договору тягне за собою недійсність договору застави (іпотеки); договір застави може бути визнано недійсним незалежно від чинності кредитного договору.

Разом з тим, встановлені нові наслідки недійсності кредитного договору, а саме:

По-перше, у разі визнання недійсним кредитного договору суд, за заявою сторони обов'язково застосовує наслідки недійсності правочину - двосторонню реституцію та визначає грошову суму, яка має бути повернута кредитодавцю. При цьому вказаною нормою не встановлено, як саме суд буде визначати розмір коштів, що підлягають поверненню кредитній установі. Як вбачається,

суд керуватиметься загальними положеннями про реституцію, а також правилами, встановленими ст.ст.536, 1048 та 1214 ЦК України.

По-друге, визнаючи недійсним кредитний договір, який забезпечено заставою майна, суд за заявою кредитодавця виносить ухвалу про накладення арешту на таке майно до моменту повернення кредитодавцю коштів у розмірі, визначеному судом. Якщо протягом 30 днів з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання недійсним кредитного договору кошти у розмірі, визначеному судом, будуть повернуті кредитодавцю, суд ухвалою знімає арешт з майна. Якщо у зазначений строк позичальник не поверне визначені судом кошти, закон надає кредитодавцю право звернутися до суду з позовом про звернення стягнення на арештоване майно.

По-третє, законом передбачено накладення судом, за заявою кредитодавця, арешту на заставлене майно також у разі визнання недійсним і договору застави, яким забезпечувалось виконання зобов'язання позичальника за кредитним договором, на строк до повернення кредитодавцю коштів за кредитним договором, а у разі визнання кредитного договору недійсним - після повернення кредитодавцю коштів у визначеному судом розмірі.

Підсумовуючи наведене слід зазначити, що положення ст.1057¹ ЦК України у значній мірі спрямовані на захист інтересів кредитодавця, пов'язаних із забезпеченням повернення кредитних коштів, оскільки визнання недійсним кредитного договору або лише договору застави не припиняє, а лише змінює обтяження права на заставлене майно, що, в свою чергу, унеможливорює ухилення боржника від виконання кредитного зобов'язання або від відповідальності за його порушення.